

Судалгааны Тойм

№25 | WWW.FORUM.MN | БОДЛОГЫН ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ | СУДАЛГААНЫ САН | ВИДЕО

ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН 45 ДУГААР БҮЛГИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

ТОВЧ ТАЙЛБАР

Эрүүгийн эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд дэвшүүлсэн нэг том зорилт бол хохирогчийг хамгаалах, хохирол барагдуулалтыг шинэ шатанд гаргах билээ. Энэ хүрээнд гарцаагүй судлах асуудлын нэг бол эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг барагдуулахтай холбоотой асуудал билээ. Уг асуудлаар Монголын Криминологчдын Холбоо судалсан бөгөөд “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дөчин тавдугаар бүлгийн хэрэгжилт” сэдэвт судалгааны хүрээнд

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45 дугаар бүлгийн эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийж, энэ төрлийн эрүүгийн болон иргэний хэрэг маргааныг хэрхэн шийдвэрлэж буйг, мөн бусад улс орны зохицуулалтыг харьцуулан судалсан юм.

Энэхүү тойм нь судалгааны гол үр дүн, санал, зөвлөмжийг уншигчдад хүргэхийг зорьсон бөгөөд судалгааг бүрэн эхээр нь www.forum.mn сайтаас татаж үзнэ үү.

СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

Эрүүгийн хууль тогтоомж хэрэгжиж эхэлснээс хойш буюу 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ээс 2020 он хүртэлх хугацаанд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад шүүгч, прокурор, мөрдөгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас учирсан хохирол, түүнд хамаарах эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилтийн төлөв байдлыг тоон болон чанарын судалгааны аргыг ашиглан судаллаа. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (ЭХХШТХ) үйлчилж эхэлснээс хойш цагдаа, прокурор, шүүхийн захиргааны байгууллага мэдээллийн сангаа шинэчилсэн бөгөөд тухайн байгууллагын баталсан загвар, аргачлалын дагуу гаргасан тоон

мэдээг шинжиллээ. Судалгааны зорилгын хүрээнд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хууль бусаар эрх нь зөрчигдсөнтэй холбоотойгоор 2017 онд шийдвэрлэсэн ес, 2018 онд шийдвэрлэсэн 10, 2019 онд шийдвэрлэсэн Иргэний хэргийн шүүхийн найман шийдвэрт (шүүхийн цахим санд байршуулсан) дүн шинжилгээ хийж, шүүгч, прокурор, мөрдөгч, өмгөөлөгч нийт 40 хуульчийн дунд санал асуулгын аргаар судалгаа явуулж дүгнэв. Түүнчлэн энэ төрлийн хохирлыг тогтоож, нөхөн барагдуулдаг талаарх гадаадын зарим орны эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судалсан болно.

СУДАЛГААНЫ ДҮН

ЭХХШТХ-ийн 45.2 дугаар зүйлд заасан журмын дагуу мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн хууль бус ажиллагааны улмаас учирсан гэм хорыг нэхэмжлэх тохиолдол жилд дунджаар 400 орчим гарахаар байгаа ч Иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас шүүж үзэхэд дээрх журмаар жилд дунджаар 20-25 нэхэмжлэл гаргажээ. Цөөн нэхэмжлэл гаргаж байгаагийн нэг гол шалтгаан бол гэм буруутай нь нотлогдоогүй, тухайн үйлдэл нь гэмт хэргийн шинжгүй үндэслэлээр мөрдөн байцаалтын хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон хэргийн яллагдагчид эрх бүхий субъект хуульд заасан үндэслэлийг тайлбарлаж өгдөггүй явдал юм.

ЭХХШТХ-д 2020 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа тухайн хэрэг нь нотлогдоогүй тохиолдолд мөрдөн байцаалтын шатанд авсан бүхий л төрлийн таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбогдуулан хохирол нөхөн төлүүлэх эрх үүсэхээр байсныг өөрчилж шүүхээс зөвшөөрөл шаарддаг таслан сэргийлэх арга хэмжээний хүрээнд нэхэмжлэх эрх үүсэхээр зохицуулсан нь ухралт болсон юм.

Мөн ЭХХШТХ-ийн 45 дугаар бүлэгт “хууль зөрчсөн ажиллагаа” гэх нэршил оруулсан нь хүний эрхийн ухралт болсон ба үүнээс шалтгаалан хуульч, хууль сахиулагчид “эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хууль ёсны дагуу явагдсан бол нэхэмжлэх эрх үүсэхгүй” хэмээх ташаа ойлголт үүсжээ. Тус заалтыг шүүх хэрэглэхдээ “энэхүү ажиллагаанд холбогдох албан тушаалтны “хууль бус үйлдэл бүхий ажиллагаа хамаарна”, “гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдоогүйгээс хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон эсхүл шүүгдэгч, ял шийтгүүлсэн этгээдийг цагаатгасан бол хуулийн дагуу явагдсан ажиллагаа хамаарна” гэж ялгамжтай авч үзжээ. Эндээс үзэхэд ЭХХШТХ-д оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт шүүгчийн дотоод итгэл үнэмшил, субъектив үнэлэмжээс хамааралтай байгааг харуулж байна.

Судалгааны хүрээнд цугларсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж үзвэл эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу явагддаг гэж дийлэнх мөрдөгч,

прокурор, шүүгч үздэг ба Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45 дугаар бүлгийн гарчигт заасан “хууль бусаар” гэдэг нь тухайн бүлэгт бүхэлд нь хамааралтай гэж ойлгож, хуулийн зүйл заалтыг хэрэглэж байгаа нь зохисгүй юм. Мөн ЭХХШТХ-д 45 дугаар бүлгийн гарчигт заасан хууль бусаар явуулсан гэх үйл баримт “эрүүдэн шүүсэн” хэргээс бусад шийдвэрт тогтоогдох боломжгүй бөгөөд төрийн болон албаны нууцтай холбоотойгоор мэргэжлийн үйл ажиллагаанд хамаарах алдаа, зөрчлийн талаар мэдээлэл нууц байгаа тул энэ чиглэлээр судалж дүгнэх боломжгүй байв.

Мөн иргэний хэргийн шүүхээс ЭХХШТХ-ийн 45 дугаар бүлэгт зааснаар мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн хууль зөрчсөн үйл ажиллагаанаас болж хохирсон иргэний эдийн бус буюу сэтгэл санааны хохирлыг үнэлэхдээ “Иргэний хуульд тухайлсан зохицуулалт байхгүй” гэх шалтгаанаар нэхэмжлэлийн зарим хэсгийг хангах боломжгүй гэж шийдсэн байхад Иргэний хуулийг төсөөтэй хэрэглэж нэг саяас 25 сая төгрөг хүртэл ялгамжтай тогтоож шийдсэн тохиолдлууд байна. Энэ нь шүүх энэ төрлийн хэрэг маргааны шийдвэрлэх хууль хэрэглээний зөрүүтэй ойлголттой байгааг илтгэнэ.

Хууль бусаар баривчлагдсан, цагдан хоригдсон хоногийн нөхөн төлбөрийг тооцохдоо ажилгүй байсан хугацааны гэм хор, олох ёстой байсан орлоготой хольж шийдэж байгаа буруу жишиг тогтжээ. Энэ талаар тусгайлан зохицуулсан хуулийн зохицуулалт, дүрэм, журам байхгүй байгаа нь үүнд сөргөөр нөлөөлжээ. Мөн цагдан хоригдсон хоногийг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр эсхүл хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг ажлын 21.5 хоногт хуваасан дүнгээр гэх зэргээр илт зөрүүтэй тооцжээ. Шийдвэрлэсэн ихэнх иргэний хэрэгт нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгч, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн ур чадвар, нэхэмжлэлийн шаардлага, нотлох баримт цуглуулж, тооцуулах зэрэг асуудал нь Иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрт шууд нөлөөлж байна. Судалсан

шүүхийн шийдвэрээс үзвэл хохирсон амь нас, эрүүл мэндэд учирсан гэмтэл согог, хүний сэтгэл санаанд учруулсан шаналал зовуурийг үнэлэх асуудлыг орхигдуулж байгаа нь зохисгүй юм.

Гадаадын зарим орны эрх зүйн зохицуулалт, туршлагыг судалж үзвэл эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг тогтоох, нөхөн барагдуулах талаар тусгайлсан байгууллагатай (ИБУИНВУ) эсхүл Иргэний хуулиар тусгайлан зохицуулсан (ОХУ), мөн тусгайлан гаргасан нөхөн олговрын хуультай (Япон Улс), Эрүүгийн болон Иргэний хуулийн хосолсон зохицуулалттай (Польш Улс) зэрэг ялгаатай

бүтэц, хууль эрх зүйн орчинтой байна. Түүнчлэн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан гэм хорыг заавал хууль зөрчсөн байхыг шаардахгүйгээр тухайн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдоогүй, гэм буруугүй нь тогтоогдсон, цагаатгасан талаар эрх бүхий байгууллага, шүүхийн шийдвэр гарснаар тухайн нэхэмжлэх эрх үүсэхээр зохицуулжээ. Энэ нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг хууль бус байсан эсэхээс үл хамааран барагдуулах нь тус ажиллагааны тун чухал баталгаа болох бөгөөд хүний эрхэд суурилсан үзэл хандлагаас үүдэлтэй.

ЗӨВЛӨМЖ

- ЭХХШТХ-ийн 45 дугаар бүлгийн хэрэгжилтийг хангахын тулд хүний зөрчигдсөн эрхийг сэргээхдээ “мөрдөгч, прокурор болон шүүгчийн буруутай эсэхээс үл хамааран төр хариуцан арилгах” үүргийг тодорхой болгох шаардлагатай. Тухайлбал, ЭХХШТХ-ийн 45 дугаар бүлгийн гарчиг болон зарим зүйл хэсэгт 2020 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн “хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас” гэсэн томъёоллыг хүчингүй болгох, Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах;
- Иргэний хуулийн эдийн бус гэм хорын талаар хуулийн тодорхойлолтыг дахин шинэчлэх, санаатай болон болгоомжгүй үйлдлийн гэм бурууг хэрхэн тодорхойлох, түүнийг арилгах эсвэл нөхөн төлөх аргууд (мөнгөн хэлбэрээр, нэр төдий буюу номинал хэлбэрээр гэх мэт) болон мөнгөн төлбөрийг бодож гаргах нэгдсэн аргачлал бий болгох нь хүний эрхийг хамгаалах, шударга ёсны болон тэгш эрхийн зарчимд нийцэхээр байна. Иймд хохирлын хэмжээг тогтоохын тулд түүнд харгалзах үзүүлэлт буюу шалгуур, боломж, мөн мөнгөн төлбөр төлөх төлбөрийн хэмжээг хэрхэн тогтоох асуудлыг олон улсын чиг хандлага, туршлагатай харьцуулан хөгжүүлэх;
- ЭХХШТХ-ийн 45 дугаар зүйлийн 45.6, 45.7 дахь хэсэгт шүүх, прокурор нь хүн, хуулийн этгээдэд зөрчигдсөн эрхээ сэргээх, бусад хохирлыг нөхөн төлүүлэх журмыг тайлбарлах, лавлагаа өгөх зэрэг заалтын хэрэгжилтийг хангаж ажиллах, ажил дүгнэх үзүүлэлт болон хэргийн шийдвэрлэлтэд харгалзах үзүүлэлт болгож оруулах;
- ИХХШТХ-ийн 31 дүгээр зүйлийн дагуу төрийг төлөөлөн иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох прокурорын оролцоо, төрийн болон төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх байгууллагын идэвх санаачилгыг Иргэний хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар нэмэгдүүлэх;
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45 дугаар бүлэгт зааснаар мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн хууль зөрчсөн үйл ажиллагаанаас учирсан хохиролд хамаарах буюу харгалзах бүх үзүүлэлтийг шинж чанараар нь нарийвчлан тогтоож, тэдгээрийг нэг бүрчлэн үнэлэх, хохирол, нөхөн төлбөрийг тооцох, түүнийг гаргуулах журмыг батлан хэрэгжүүлэх талаар эрх олгосон хэм хэмжээг тус бүлэгт нэмж тусгах;

- Учирсан хохирлын хэмжээг тогтоох, нөхөн төлбөр тооцох, түүнийг гаргуулах талаар тусгайлан зохицуулаагүй бол хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох журмын дагуу гаргуулах бөгөөд шаардлагатай бол шинжээч томилж тухайн хууль бус ажиллагааны улмаас алдагдсан, ашиглалтаас гарсан, эвдэрсэн, гэмтсэн, ажиллагаагүй болсон, шинж байдлаа алдсан эд зүйл, техник, тээврийн хэрэгслийн үнэлгээ, мал амьтны нөхөн төлбөрийн хэмжээг тооцох зохицуулалтыг нэмэх;
- ЭХХШТХ-ийн хохирол, нөхөн төлбөрийн үнэлгээ хийлгэх, шинжээч томилохтой холбогдон гарсан зардлыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардлаас гаргуулах, шийдвэрлэгдсэн эрүүгийн зарим хавтаст хэрэгт үзлэг хийх талаарх зохицуулалтыг Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд тусгах;
- Хуульчдын үргэлжилсэн сургалт болон хууль сахиулагчдын мэргэжлийн сургалтад эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн үйл ажиллагаанаас учирсан хохирлыг арилгахтай холбоотой сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, нэгдсэн ойлголт, ур чадвар олгох.

СУДАЛГААНЫ БАГ:

Монголын Криминологичдын Холбооны Ерөнхийлөгч Г.Эрдэнэбат удирдаж,
Тээврийн прокурорын газрын орлогч прокурор Х.Батчимэг,
ЦЕГ-ын ахлах мэргэжилтэн С.Энхбаатар, тус холбооны судлаач Н.Туяа,
Г.Оюунболд, О.Мөнхцэцэг, Э.Ганцэцэг, Б.Ариунтуяа нарын бүрэлдэхүүнтэй
судалгааны баг хийж гүйцэтгэлээ.

СУДАЛГААНЫ ТОЙМ БОЛОВСРУУЛСАН:

Г.Оюунболд

